

Wojciech Kućko¹

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0003-4271-8478>

Papież, który zaskoczył Sorrentina. Słowa i obrazy teatru pedagogicznego Franciszka w czasie pandemii COVID-19

Wprowadzenie

Od początku pontyfikatu papież Franciszek prowadzi ewangelizację słowami, obrazami i gestami. Kontynuuje w ten sposób dziedzictwo jezuickich mistrzów, którzy od początku istnienia Towarzystwa Jezusowego postanowili wykorzystać teatr do transmisji treści wiary i moralności. Celem artykułu jest przeanalizowanie, w jaki sposób, za pomocą sugestywnych słów, znaków i obrazów, Franciszek realizował nabożeństwa i liturgie watykańskie w czasie pandemii koronawirusa od marca do maja 2020 rok. Opisanie papieskiej działalności pozwoli zinterpretować, na czym polegała jej oryginalność i skuteczność wobec odbiorców, co zaskoczyło włoskiego reżysera Paolo Sorrentina, kreującego w ostatnich latach własne wizje Kościoła katolickiego. Podjęty problem badawczy pozwoli na ukazanie ważnego aspektu pontyfikatu papieża Franciszka, który ze skarbcza tradycji Kościoła katolickiego wydobywa ważne i sprawdzone metody jezuickie.

1. Teatr jezuicki

Towarzystwo Jezusowe od początku swojego istnienia postawiło sobie za cel głoszenie niezmienną Ewangelię Chrystusową nowymi metodami, by w skuteczny sposób oddziaływać na słuchacza i odbiorcę treści zbawczych. Jednym z elementów propagandy wiary katolickiej był teatr, który pozwalał oddziaływać nie tylko za pomocą treści, ale także parenezy, pouczenia moralnego.

¹ Wojciech Kućko – kapłan rzymskokatolicki, doktor teologii moralnej, adiunkt na Wydziale Studiów nad Rodziną Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, e-mail: w.kucko@uksw.edu.pl.

Jezuici postanowili użyć strategii konotacyjnej, opartej na przekonaniu, że obraz może działać z różnych stron na odbiorcę, mając ponadto zdolność uatrakcyjnienia narracji, a nawet dopełnienia tego, czego nie da się wyrazić słowami².

Charakterystyczne, że scena jezuicka rozwijała się w całym zakonie. Pomysły czerpano z konkretnych wydarzeń, przygotowując przedstawienia na wiadome okoliczności, by propagować prawdy wiary, czcić święta kościelne, ubogacać nabożeństwa i różne okoliczności roku kościelnego. Na początku takie przedstawienia były wykonywane pod gołym niebem; z biegiem czasu, gdy wprowadzono *Ratio studiorum*, zaczęto je wystawiać wewnątrz pomieszczeń. W XVIII w. budowano nawet osobne gmachy teatralne, z systemami dekoracji, maszyn i innych elementów zdobniczych. Fenomen takich sztuk opisuje Justyna Sprutta: „Przeciwny tandecie, nęcący przepychem, zaskakujący artystycznymi i technicznymi efektami teatr stał się w nowożytności wzorcem dla innych kolegialnych scen, a nawet zdominował rodzimą, teatralną działalność szkół”³. Ubogaceniem przedstawień była muzyka, a także taniec, początkowo niepraktykowany ze względów obyczajowych. Autorami sztuk byli nauczyciele, nierzadko sami jezuici, którzy potrafili umiejętnie godzić treści ewangeliczne i chrześcijańskie z innymi motywami antycznymi. Aktorami zaś stawali się uczniowie, odpowiednio do tego przygotowani, ucząc się na pamięć wszystkich tekstów, przywdziewając odpowiednie kostiumy i używając koniecznych rekwizytów⁴.

Działalność teatralna jezuitów zamarła wraz z kasatą zakonu w 1773 r. (kontynuowana była w szkołach białoruskich i w Rosji aż do wypędzenia w 1820 r.), w działalności tego zgromadzenia pozostało jednak przekonanie o konieczności wieloaspektowego ujmowania rzeczywistości i poszukiwania takiego sposobu przekazywania wiedzy i wiary, aby oddziaływać na wszystkie zmysły człowieka⁵.

Papież Franciszek, duchowy syn św. Ignacego z Loyoli, w swojej posłudze ewangelizacyjnej i wybieranych formach duszpasterstwa wydaje się nawiązywać do najwspanialszych kart dziedzictwa teatru jezuickiego. Komentatorzy przeprowadzanej przez niego konsekwentnie rewolucji w łonie Kościoła katolickiego zarzucają mu nierzadko sztuczność, a nawet brak przemyślenia określo-

² Por. K. Maliszewski, *Rola i miejsce jezuitów w kulturze staropolskiej. Próba zarysu problematyki*, [w:] W. Kućko [red.], „My z niego wszyscy”. *Historyczne i religijne dziedzictwo św. Stanisława Kostki*, Płock 2019, s. 168-170. Szerzej na temat teatru jezuickiego: J. Popłatek, *Studia z dziejów jezuickiego teatru w Polsce*, Wrocław 1957; J. Okoń, *Na scenach jezuickich w dawnej Polsce (rodzimość i europejskość)*, Warszawa 2006.

³ Zob. J. Sprutta, *Sceniczna działalność jezuitów jako fenomen upowszechniania teatru*, „Studia Bobolanum” 28 (2017) 2, s. 61.

⁴ Por. tamże, s. 70-72.

⁵ Por. A. Piliszewska, *Teatr szkolny na ziemiach polskich. O dydaktycznym i umoralniającym charakterze sztuk jezuickich słów kilka*, „Pedagogika Katolicka” (2016) nr 1, s. 118-127.

nych słów i zachowań⁶. Choć zdaniem niektórych watykanistów słowa i gesty Franciszka raczej dzielią niż jednoczą wierzących, a na niedzielnej modlitwie *Anioł Pański* jeszcze przed pandemią koronawirusa topniała liczba uczestników, to znając historię Towarzystwa Jezusowego można bez trudu próbować odczytać prawdziwe intencje papieża Bergoglio. Także w czasie rozszerzającej się w świecie pandemii COVID-19 w 2020 r. w prasie i mediach społecznościowych pojawiały się stwierdzenia: „Franciszek doprowadził do końca Kościoła”, „spełniły się przepowiednie, opustoszała bazylika św. Piotra”, „nadszedł koniec i spełnienie przepowiedni Malachiasza”. Rewolucja Franciszka jest możliwa dzięki jego otwartości, ale i zakorzenieniu w tradycji jezuickiej⁷.

Istotą jezuickich sztuk teatralnych była zdolność ukazywania walki dobra ze złem, zmagania Boga i diabła, które z góry skazane są na niepowodzenie złego ducha, ale stają się okazją do uświadomienia człowiekowi, za kim warto pójść w życiu⁸. Sandro Magister zauważa, że w podobny sposób Franciszek realizuje *theatrum* swojego pontyfikatu, które nie jest sztuczną grą, a jedynie środkiem do przekazania określonych treści⁹. W ten sposób papież Bergoglio nadaje głębszy sens podejmowanym działaniom, gestom i obrazom, wydobywając z nich treść pedagogiczną. Poprzedni papieże również potrafili wykonywać znaczące i zapamiętywane gesty wobec człowieka, jednak to Franciszek odkrył nowe pokłady mocy obrazu, którą dysponuje Kościół.

Magister przywołuje wydarzenia z pontyfikatu Franciszka, w których można odczytać genialne użycie teatralnych środków wyrazu w świecie kultury obrazkowej, gdzie bardzo trudno zaskoczyć widza, zaznajomionego z ekranem telewizora, komputera i smartfona. Magister stwierdza: „Ten barokowy teatr sakralny miał swoje zasady spektaklu. Wymagało to dużego zastosowania aktorów i publiczności. Z Bergoglio jest inaczej. Jego przedstawienia są niezwykle proste, potrafią podbić ekran i dotrzeć do każdego”¹⁰. Realizując wizję religii rozumianej jako „oddawanie czci Bogu w Duchu i prawdzie” (por. J 4, 23), Bergoglio postawił w centrum przypowieści o miłosierdziu Ojca do człowieka. Spośród spektakularnych obrazów warto przywołać między innymi następujące: nowa formuła obmycia nóg w czasie obrzędu *Mandatum* w Mszy Wieczery

⁶ Tłumaczoną na wiele języków była książka wydana m.in. na ten temat pod pseudonimem przez angielskojęzycznego autora, opisującego wizerunek papieża Franciszka – w jego opinii – kontrowersyjny i pełen sprzeczności, por. M. Colonna, *Papież Dyktator. Skrywana historia pontyfikatu papieża Franciszka*, Warszawa 2018.

⁷ Por. A. M. Valli, *Boże niespodzianki. Dni rewolucji papieża Franciszka*, Kielce 2013.

⁸ Zob. S. J. Oberholzer [red.], *Diego Laínez (1512-1565) and His Generalate. Jesuit with Jewish Roots, Close Confidant of Ignatius of Loyola, Preeminent Theologian of the Council of Trent*, Rome 2015.

⁹ Zob. S. Magister, *Su il sipario. Va in scena il teatro del Papa*, <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1351276.html> [25.08.2020].

¹⁰ Tamże.

Pańskiej; otwarcie pierwszych jubileuszowych drzwi Roku Miłosierdzia w 2015 r. nie w Rzymie, ale w katedrze Bangi, stolicy Republiki Środkowoafrykańskiej, kraju dotkniętym straszną wojną cywilną; przekazanie relikwii św. Piotra patriarsze Konstantynopola Bartłomiejowi I; nieoczekiwane wizyty w piątki w różnych domach opieki i miejscach walki z ludzką biedą. Do dziedzictwa jezuickiego teatru Franciszek dołożył swój kamyk: pokazał, że można wielkie dzieła realizować także za pomocą małych środków, odwołując się do znanej w Kościele opcji preferencyjnej na rzecz ubogich, a unikając takich metod, na które mogliby pozwolić sobie jedynie zamożni¹¹. Dlatego na zakończenie Roku Miłosierdzia stwierdził, że prowadził on do „odkrycia na nowo młodego i pięknego oblicza Kościoła, które jaśnieje, kiedy jest on gościnny, wolny, wierny, ubogi w środki i bogaty w miłość, misyjny”¹².

2. Papieski teatr w czasie pandemii COVID-19

Od 1 października 2007 r. urząd Mistrza Papieskich Ceremonii Liturgicznych sprawuje Guido Marini, włoski duchowny z archidiecezji Genua, który w czasie dwóch ostatnich pontyfikatów stoi na czele ważnego Urzędu Papieskich Ceremonii Liturgicznych. Wśród licznych obowiązków tego duchownego jest m.in. pomoc w planowaniu i organizowaniu wszystkich celebracji urzędującego Następcy św. Piotra¹³. W jednym z wywiadów tak opisywał istotę papieskich ceremonii: „Niebezpieczeństwo odwrócenia uwagi istnieje zawsze i z tego powodu potrzeba odpowiedniej edukacji, która stale będzie ukierunkowywać na ten punkt centralny. Przecież wszystko, co pośredniczy w liturgii, także w jej szczegółach, pięknie, harmonii i okazałości, nie odwraca od tajemnicy Bożej, lecz w istocie pomaga ją osiągnąć przez to, że jest nieskończonego piękna”¹⁴.

Można zatem powiedzieć, że podniosły i przejmujący charakter papieskich celebracji w czasie pandemii COVID-19 wiosną 2020 r. był także dziełem Guido Mariniego. Pisał o tym włoski watykanista Paolo Rodari na łamach dziennika *La Repubblica*, uzasadniając wkład Mariniego w organizację kolejnych nabożeństw w Watykanie w tym czasie¹⁵. Rodari określa Mariniego jako „chude-

¹¹ Por. H. Sławiński, *Preferencyjna miłość do ubogich w przepowiadaniu Kościoła*, „Analecta Cracoviensia” 49 (2017), s. 163-174.

¹² Franciszek, *Drzwi pozostają otwarte. Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Świętego Miłosierdzia (20.11.2016)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) (2016) 12, s. 25.

¹³ Więcej na temat osoby i posługi ks. Mariniego: *Ks. Guido Marini. Sługa liturgii*, B. K. Krzych [oprac.], Ząbki 2010.

¹⁴ Tamże, s. 68.

¹⁵ Zob. P. Rodari, *La Pasqua virtuale. Da Roma alla Mecca a Gerusalemme il virus cambia le nostre preghiere*, „La Repubblica”, 11 aprile 2020, nr 87, s. 22-23.

go jak latarnia jego Genui, gdzie się urodził albo jak stylitę [chrześcijańskiego ascetę] starożytnego Wschodu”¹⁶, który uczył się Kościoła jeszcze w czasach konserwatywnego *papabile*, kard. Giuseppe Siriego (1906-1989). Ceremoniarz papieski okazał się mistrzem w wydobywaniu ze skarbca Kościoła rzeczy starych i nowych (por. Mt 13,52), zarówno w czasie pontyfikatu Benedykta XVI, jak i jego następcy – Franciszka. Rodari podsumowywał: „Dwa przeciwne światy, dwa style na antypodach, zsyntetyzowane przez Mariniego z kameleonową zdolnością do adaptacji”¹⁷. Niektórym wydawało się, stwierdza cytowany watykanista, że wypowiedziane przez Mariniego cichym głosem słowa *Extra omnes* na początku konklawe były oznaką raczej niepewności papieskiego ceremoniarza, tymczasem to on okazał się „watykańskim Sorrentino”, który napisał i zrealizował scenariusz niezapomnianych rekolekcji dla świata, którym przewodniczył Franciszek w czasie pandemii koronawirusa i Wielkanocy 2020 roku. Proste, a zarazem bardzo przejmujące obrazy, płynące za pomocą mediów z Watykanu na cały świat, dla wielu ludzi przyzwyczajonych do telewizji, okazały się wstrząsające i przykuły ich wzrok na wiele minut do ekranów, co nie jest takie oczywiste w dynamicznym świecie kultury obrazkowej.

3. Pasja znaków Franciszka w 2020 roku

Działalność papieża w czasie pandemii opisywał watykański dziennik *L'Osservatore Romano*, a wszystkie teksty wystąpień zostały także opublikowane w aktualizowanej na bieżąco książce, wydanej przez Dykasterię ds. Komunikacji Stolicy Apostolskiej¹⁸. Oprócz modlitw czasu pandemii, książka zawiera zapis wszystkich wystąpień Franciszka od 9 marca do 18 maja 2020 roku. Na jej podstawie można prześledzić, jakie znaki i obrazy wybrał Franciszek, aby używając dziedzictwa jezuickiego teatru, przekazać światu swoje orędzie.

a) Transmisje Mszy św. i modlitw

Należy zauważyć, że każdego dnia Franciszek podawał konkretną intencję Mszy św., odprawianej w kaplicy Domu św. Marty w Watykanie, transmitowanej każdego dnia przez Centro Televisivo Vaticano, Vatican Media oraz na por-

¹⁶ P. Rodari, *Piazza San Pietro meglio di un film di Sorrentino. Chi è il regista delle cerimonie papali senza popolo*, https://rep.repubblica.it/pwa/generale/2020/04/11/news/piazza_san_pietro_meglio_di_un_film_di_sorrentino_chi_e_il_regista_delle_cerimonie_papali_senza_popolo-253765058/ [31.05.2020, tłum. własne].

¹⁷ Tamże [tłum. własne].

¹⁸ Zob. *Dicastero per la Comunicazione della Santa Sede (a cura di), Forti nella tribolazione. La comunione della Chiesa sostegno nel tempo della prova*, Città del Vaticano 2020.

taln Vatican News, obejmując w ten sposób różne grupy osób, cierpiących z powodu koronawirusa lub pomagających go zwalczyć. Tych ludzi papież uznał za głównych bohaterów dramatycznych historii, które rozgrywały się na oczach świata (por. *Tabela 1*)¹⁹.

*Tabela 1. Intencje modlitwy papieża Franciszka w czasie pandemii
9 marca – 18 maja 2020 r. [opracowanie własne]*

L.P.	DATA	INTENCJA PAPIESKIEJ MODLITWY
1.	9 marca	Za chorych w czasie epidemii, za lekarzy, pielęgniarki, wolontariuszy, którzy im pomagają, za rodziny i osoby starsze w domach opieki, za więźniów.
2.	10 marca	Za chorych, pracowników służby zdrowia, za kapłanów, którzy mają odwagę pójść do chorych i pracowników szpitali
3.	11 marca	Za chorych w czasie epidemii, za więźniów
4.	12 marca	Za chorych, za ich bliskich, za rodziców przebywających w domach ze swymi dziećmi
5.	13 marca	Za pasterzy, którzy towarzyszą ludowi
6.	14 marca	Za rodziny, które dzień w dzień przebywają ze swymi dziećmi, a także za rodziny niepełnosprawnych
7.	15 marca	Za osoby, których praca gwarantuje funkcjonowanie społeczeństwa: pracowników aptek, supermarketów, transportu, policjantów
8.	16 marca	Za rodziny, zamknięte w domach z dziećmi, które nie mogą chodzić do szkoły, za rodziców na kwarantannie
9.	17 marca	Za osoby starsze, za dziadków, których dotyka ogromna samotność
10.	18 marca	Za zmarłych, zwłaszcza z powodu wirusa, za operatorów sanitarnych
11.	19 marca	Za braci i siostry w więzieniach, za ich rodziny
12.	20 marca	Za lekarzy w Bergamo, Treviglio, Cremonie, wyczerpanych pracą; za władze państwowe
13.	21 marca	Za rodziny, które nie mogą wyjść z domów
14.	22 marca	Za zmarłych i za ich bliskich, którzy nie mogą wziąć udziału w ich pogrzebach

¹⁹ Por. tamże, s. 95-459.

15.	23 marca	Za odczuwających trudności ekonomiczne z powodu pandemii
16.	24 marca	Za zakażonych wirusem lekarzy, kapłanów, pielęgniarki i ich rodziny
17.	25 marca	Za siostry ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, które od 98 lat służą biednym przy Domu św. Marty
18.	26 marca	Za ludzi, którzy odczuwają lęk
19.	27 marca	Za obawiających się o los innych, za samotnych seniorów, chorych w szpitalach
20.	28 marca	Za głodujących w wyniku pandemii
21.	29 marca	Za płaczących: osamotnionych, starszych, rodziców bez środków do życia i na pożywienie dla dzieci
22.	30 marca	Za załęczonych z powodu pandemii, niezdolnych do działania
23.	31 marca	Za bezdomnych
24.	1 kwietnia	Za pracowników środków przekazu, za wychowawców dzieci i młodzieży
25.	2 kwietnia	Za niemających dachu nad głową
26.	3 kwietnia	Za myślących o życiu w czasie po pandemii
27.	4 kwietnia	O dobre sumienie, zwłaszcza dla tych, którzy chcieliby skorzystać nieetycznie na czasie pandemii
28.	5 kwietnia	Niedziela Palmowa
29.	6 kwietnia	O rozwiązanie problemu przepełnionych więzień
30.	7 kwietnia	Za ludzi, którzy cierpią z powodu niesprawiedliwych wyroków wydawanych ze złości
31.	8 kwietnia	O nawrócenie serc ludzi prowadzących mafijne interesy z potrzebującymi
32.	9 kwietnia	Wielki Czwartek
33.	10 kwietnia	Wielki Piątek
34.	11 kwietnia	Wielka Sobota
35.	12 kwietnia	Niedziela Zmartwychwstania Pańskiego, Błogosławieństwo <i>Urbi et Orbi</i>
36.	13 kwietnia	Za rządzących, naukowców, polityków planujących czas po pandemii
37.	14 kwietnia	O dar jedności między nami

38.	15 kwietnia	Za osoby starsze, zwłaszcza odizolowane oraz w domach opieki
39.	16 kwietnia	Za farmaceutów
40.	17 kwietnia	Za kobiety w stanie błogosławionym
41.	18 kwietnia	Za osoby niepełnosprawne i chore na COVID-19
42.	19 kwietnia	Niedziela Miłosierdzia Bożego
43.	20 kwietnia	Za kobiety i mężczyzn powołanych do polityki, wyższej formy miłości
44.	21 kwietnia	Aby cisza, którą odczuwamy, nauczyła w tym czasie słuchać
45.	22 kwietnia	Za Europę, aby umiała stanowić braterską jedność
46.	23 kwietnia	O godność dla rodzin wykorzystywanych przez lichwiarzy
47.	24 kwietnia	Za nauczycieli pracujących za pomocą Internetu oraz studentów
48.	25 kwietnia	Za pełniących posługę w domach pogrzebowych
49.	26 kwietnia	Za osoby smutne z powodu samotności lub niepewnej przyszłości
50.	27 kwietnia	Za artystów, odnajdujących drogę piękna dla innych
51.	28 kwietnia	O łaskę roztropności i posłuszeństwa w wypełnianiu wskazań, aby pandemia nie wróciła
52.	29 kwietnia	Za Europę, o jej jedność, przez wstawiennictwo patronki dnia, św. Katarzyny ze Sieny
53.	30 kwietnia	Za zmarłych w czasie pandemii, zwłaszcza za tych nieznanymi z imienia
54.	1 maja	Za pracowników, o słuszną płacę dla nich
55.	2 maja	Za rządzących: kierujących państwami, premierów, prawodawców, burmistrzów, wojewodów; za hiszpańskich madrugadores
56.	3 maja	Za pasterzy, dających życie za wiernych w czasie pandemii, za lekarzy, zmarłych w wyniku pandemii
57.	4 maja	Za rodziny, zamknięte w domach i mieszkaniach
58.	5 maja	Za zmarłych w wyniku pandemii, także bez pogrzebu
59.	6 maja	Za kobiety i mężczyzn pracujących w środkach komunikacji
60.	7 maja	Za artystów, by ukazywali innym, czym jest piękno

61.	8 maja	Za pracujących w organizacjach: Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycu
61.	9 maja	Za siostry św. Wincentego, pracujące w ambulatorium przy Domu św. Marty w Watykanie
62.	10 maja	Za narody Europy, by wzrastały w jedności i braterstwie
63.	11 maja	Za bezrobotnych, pracujących „na czarno”
64.	12 maja	Za pielęgniarki i pielęgniarzy w dniu ich święta
65.	13 maja	Za studentów, uczniów i nauczycieli
66.	14 maja	W dniu modlitwy i postu o miłosierdzie Boga w tragicznym czasie pandemii
67.	15 maja	Za rodziny w Międzynarodowym Dniu Rodziny
68.	16 maja	Za zajmujących się grzebaniem zmarłych w czasie pandemii
69.	17 maja	Za sprzątających w szpitalach, na ulicach, w zabudowaniach
70.	18 maja	Msza św. w 100. rocznicę urodzin św. Jana Pawła II przy jego relikwiach w bazylice watykańskiej

W symbolicznej liczbie siedemdziesięciu dni Franciszek zamknął intencje bardzo wielu grup i społeczności świata, zmagających się z trudnościami czasu pandemii. Do tego należy dodać inne transmisje: modlitwę do Matki Bożej *Divino Amore* z 11 marca 2020 r., chwilę nadzwyczajnej modlitwy przed Bazyliką św. Piotra 27 marca 2020 r., list do wiernych świata z okazji miesiąca maja 2020 roku²⁰. Brak udziału wiernych w audiencjach, papieskich Mszach i modlitwach *Anioł Pański* oraz *Regina caeli* nie był przeszkodą dla papieża do kontaktu z całym światem za pomocą najnowocześniejszych technologii.

b) *Znaki Paschy*

Podczas siedemdziesięciu dni od marca do maja 2020 r. Franciszek zastosował wiele dotychczas nieznaną praktyce liturgii papieskich gestów i obrazów, które utworzyły harmonijną mozaikę przesłania papieża dla świata.

15 marca 2020 r. Franciszek odbył niespodziewaną, samotną pielgrzymkę na rzymski Eskwilin, gdzie przed wizerunkiem patronki miasta, nazywanym

²⁰ Zob. tamże, s. 7-17.

Salus populi Romani, modlił się w intencji świata²¹. Następnie pieszo pokonał pewien odcinek via del Corso w kierunku kościoła *San Marcello al Corso*, w którym znajduje się cudowny krucyfiks, noszony w 1522 r. po dzielnicach Rzymu w czasie wielkiej zarazy. Była to także pierwsza niedziela bez Mszy św. we włoskich świątyniach. Wizerunek Ukrzyżowanego z *San Marcello* został wybrany przez Franciszka jako symbol dalszych dni modlitw, przeniesiono go bowiem potem do Watykanu na dalsze akty paschalnego *theatrum*.

25 marca 2020 r. miała miejsce ekumeniczna modlitwa *Pater noster*, odmawiana w południe przez papieża z biblioteki Pałacu Apostolskiego na Watykanie w jedności ze wszystkimi chrześcijanami świata.

Wieczór 27 marca 2020 r. został zapamiętany nie tylko przez wiernych, ale i zauważony w mediach całego świata, gdyż – pisał Giampaolo Mattei na łamach watykańskiego dziennika *L'Osservatore Romano* – paradoksalnie plac św. Piotra nie został nigdy tak wypełniony, jak w tamten piątkowy wieczór Wielkiego Postu²². Do Watykanu przetransportowano cudowny, XV-wieczny krucyfiks z rzymskiego kościoła *San Marcello*, ocalały z pożaru w 1519 roku. W strugach deszczu papież przeszedł samotnie schody prowadzące do bazyliki św. Piotra, gdzie w jej przedsionku odbyło się przejmujące nabożeństwo. Odczytano fragment Ewangelii z opowiadaniem o burzy na jeziorze (Mk 4,35-41), po czym papież wygłosił homilię, a raczej medytację na temat kondycji ludzkości w czasie pandemii. Burza koronawirusa – aktualizował ewangeliczną perykopę Franciszek – „odsłania naszą słabość i obnaża fałszywe i zbędne pewniki, z którymi tworzyliśmy nasze plany, projekty, zwyczaje i priorytety. Pokazuje nam, że zostawiliśmy w stanie uśpienia i opuszczenia to, co zasila i podtrzymuje nasze życie i naszą wspólnotę, i daje im siłę”; w ten sposób uświadomiliśmy sobie, że „szliśmy naprzód niewzruszeni, myśląc, że będziemy zawsze zdrowi w chorym świecie”²³. Andrea Tornielli komentował papieskie nabożeństwo: „Syrena karetki pogotowia, jednej z wielu, które w tych dniach jeżdżą po naszych dzielnicach, by nieść pomoc zakażonym, wraz z dzwonami towarzyszyła błogosławieństwu eucharystycznemu *Urbi et orbi*, kiedy Papież, sam, stanął na pustym i smaganym deszczem placu, i kreślił znak krzyża monstrancją”²⁴.

²¹ Chronologię wydarzeń zaczerpnięto z: [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 4, s. 45-50; [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 5, s. 46-50.

²² Zob. G. Mattei, *Piazza San Pietro non è mai stata così piena*, „L'Osservatore Romano” 29 marzo 2020, nr 72, s. 10.

²³ Franciszek, *Ludzkość na wzburzonym morzu. Modlitwa na placu św. Piotra o ustanie pandemii (27.03.2020)*, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) 4, s. 4-5.

²⁴ A. Tornielli, *W strugach łez płynących z nieba*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 4, s. 6.

Kulminacyjne wydarzenia nadeszły w Wielkim Tygodniu, który zgodnie z dekretami Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów został na całym świecie zorganizowany w skromny, a zarazem przejmujący sposób – przede wszystkim bez udziału wiernych²⁵. Rozpoczęciem celebracji najważniejszych wydarzeń zbawczych w roku liturgicznym była Niedziela Palmowa, której obrzędy, jak całego Wielkiego Tygodnia, zaplanowano przy Ołtarzu Katedry w bazylice św. Piotra, z niewielką liczbą uczestników i okrojona asystą liturgiczną. Widok pustej nawy ogromnej bazyliki poruszył wielu oglądających uroczystość na ekranach telewizorów. Co roku ten dzień był okazją do modlitwy młodych z papieżem w Światowym Dniu Młodzieży, którego obchody zapoczątkował św. Jan Paweł II w 1986 roku. Nie przeprowadzono radosnej procesji z palmami rzeszy młodych, naśladujących hebrajskie dzieci. W tym roku tylko Franciszek niósł palmę (wł. *fogliolina*), symboliczną „relikwię” męki Pańskiej i męki ludzkości, dotkniętej koronawirusem. W prezbiterium umieszczono krzyż z *San Marcello* oraz ikonę Maryi – *Salus populi Romani* (te same znaki: krzyż i ikona zawsze towarzyszą spotkaniom młodzieży w czasie ich dni). Kilka drzew oliwnych ustawiono w pobliżu ołtarza, aby zapowiadały upragniony przez ludzkość pokój i czas bez pandemii. W czasie lektury Pasji według św. Mateusza Franciszek klęczał na klęczniku używanym niegdyś przez Piusa XI²⁶.

Wielkoczwartkowa Msza Krzyżma została odłożona na dalszy czas. W czasie liturgii Mszy Wieczerzy Pańskiej nie odbył się obrzęd *Mandatum*, tak bardzo ceniony przez papieża Franciszka, który właśnie w tym znaku od początku pontyfikatu próbował ukazywać istotę Bożego Miłosierdzia, otwartego na różne osoby, odsunięte na bok życia społecznego. „W tych dniach tę posługę *Mandatum* pełniło tysiące lekarzy, pracowników służby zdrowia i opiekujących się chorymi. W homilii papież wspominał dzielnych kapłanów, zmarłych w czasie posługi wiernym, a także innych «świętych z sąsiedztwa», którzy pomagają ofiarnie chorym”²⁷.

Papieskiej liturgii Wielkiego Piątku na cześć Męki Pańskiej, odprawianej 10 kwietnia 2020 r., towarzyszył ustawiony w centrum absydy bazyliki św. Piotra krzyż z kościoła św. Marcelego, okryty trzema fragmentami czerwonego materiału, który miał przypominać boleść męki Chrystusa, mieszającej się tego roku z cierpieniami ludzkości. Odśpiewana została dodatkowa oracja, dołączona do tradycyjnych wezwań wielkopiątkowej modlitwy powszechnej. Po teatralnym odsłonięciu krzyża pocałunek w imieniu całej ludzkości złożył na nim sam

²⁵ Por. *In tempo di COVID-19. Decreto della Congregazione per il culto divino e la disciplina dei sacramenti*, „L'Osservatore Romano” 26 marzo 2020, nr 69, s. 7.

²⁶ [anonimowo], *In una piccola foglia il dolore e le speranze dell'umiltà*, „L'Osservatore Romano” 6-7 aprile 2020, nr 79, s. 10.

²⁷ W. Kućko, *Papież, który zaskoczył Sorrentino*, <http://wiesz.com.pl/2020/04/20/papiez-ktory-zaskoczył-sorrentino/> [31.05.2020].

papież. Tradycyjnie wieczorem odbyła się *Via crucis*, jednak tym razem miała ona miejsce nie w amfiteatrze Flawiuszy (Koloseum), ale na placu św. Piotra. Krzyż nosło pięć osób z więzienia *Due Palazzi* w Padwie oraz pięcioro pracowników służby zdrowia²⁸. Ścieżkę męki Chrystusa wykreślono na placu światłami palącymi się wokół obelisku, który przed niemal dwudziestoma wiekami był świadkiem śmierci św. Piotra. W takiej scenerii „świat został objęty ramionami placu i kolumnady Berniniego oraz ramionami krzyża, niesionego przez lekarzy i innych doświadczonych niesprawiedliwością zła”²⁹.

Świętowanie Zmartwychwstania Pańskiego i liturgię Wigilii Paschalnej 11 kwietnia 2020 r. rozpoczęto – mimo tragizmu okoliczności, w których znalazł się świat – tradycyjnym śpiewem Orędzia paschalnego w ciemności bazyliki. Komentatorzy podkreślali, że była to zapowiedź zwycięstwa dobra nad złem pandemii. Nie odbyły się także – zgodnie ze wskazaniem Kongregacji Kultu Bożego – obrzędy chrzcielne. Papieżowi towarzyszyły rzeźby świętych założycieli zgromadzeń zakonnych, umieszczone w niszach bazyliki Piotrowej, którzy w swoim życiu przekuli w czyn cnoty wiary, nadziei i miłości. Tego roku nie było także tysięcy kwiatów, sprowadzanych na tę okoliczność z Holandii. Zamiast nich dwadzieścia tysięcy róż zostało podarowanych lekarzom i pielęgniarkom, działającym na pierwszej linii pomocy chorym w Królestwie Niderlandów. Po porannej Mszy św. w uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego papież wygłosił z nawy bazyliki św. Piotra kolejne błogosławieństwo *Urbi et orbi* oraz wystosował list do ruchów ludowych, w którym postulował, jakie zasady moralne powinny pomóc podnieść się ludzkości z biedy pandemii oraz zaproponował wprowadzenie powszechnej płacy podstawowej³⁰. Podchodząc do ikony *Salus populi Romani*, Franciszek wyraził po raz kolejny więź z tym szczególnym wizerunkiem, przed którym w 1835 r. papież Grzegorz XVI modlił się o ocalenie Rzymu w czasie epidemii cholery, a którą to ikonę pierwsi jezuici zawsze zawozili do swoich miejsc na misjach w świecie.

Niedzielę Miłosierdzia Bożego Franciszek uczcił w czasie Mszy św. w kościele *Santo Spirito in Sassia* w pobliżu Watykanu, ustanowionym w 1993 r. przez św. Papieża Polaka ośrodkiem kultu Bożego Miłosierdzia w Rzymie. 14 maja 2020 r., na wniosek Wysokiego Komitetu na Rzecz Ludzkiego Braterstwa, wielu wyznawców wszystkich religii podjęło post, modlitwę i uczynki miłosierdzia w intencji ustania pandemii.

Ostatnią codzienną papieską celebracją, transmitowaną przez media watykańskie w czasie pandemii, była Eucharystia w 100. rocznicę urodzin św. Jana

²⁸ Por. *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 5, s. 47.

²⁹ W. Kućko, *Papież, który zaskoczył Sorrentino*.

³⁰ Por. Franciszek, *Solidarność, nadzieja i poczucie wspólnoty. List do ruchów ludowych (12.04.2020)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 5, s. 7-8.

Pawła II pod przewodnictwem papieża w kaplicy św. Sebastiana w bazylice watykańskiej. Ponadto tego dnia papież upoważnił Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów do włączenia wspomnienia św. Faustyny Kowalskiej do kalendarza liturgicznego Kościoła katolickiego na całym świecie. W ten sposób, po siedemdziesięciu dniach codziennego towarzyszenia światu, został zamknięty pewien akt papieskiego *theatrum* czasu pandemii, trwającej dalej w różnych miejscach ziemskiego globu³¹.

c) *Dzieła miłosierdzia*

Papieski teatr pedagogiczny nie był złożony jedynie z obrazów. Towarzywały mu prawdziwe gesty miłosierdzia, konkretnej pomocy materialnej wobec potrzebujących. Warto wspomnieć niektóre z nich. 26 marca 2020 r. Franciszek przekazał trzydzieści respiratorów do szpitali we włoskich regionach najbardziej dotkniętych pandemią. 10 kwietnia 2020 r. zadzwonił do włoskiego programu *A sua immagine*, by wyrazić bliskość z ofiarami pandemii. Za wiedzą papieża Kongregacja dla Kościołów Wschodnich przesłała sprzęt medyczny do krajów Bliskiego Wschodu, 31 maja 2020 r. poświęcił zaś karetkę pogotowia dla rzymskich ubogich³². Nie były to działania o cechach *commedia dell'arte*, ale rzeczywiste, konkretne i trwałe formy wsparcia.

4. Franciszek i Sorrentino

Jednym z najbardziej znanych współczesnych włoskich reżyserów jest Paolo Sorrentino, neapolitański filmowiec, który w ostatnich latach zasłynął produkcją seriali, opowiadających dzieje papiestwa przyszłości. Dwie serie: *Młody papież* (oryg. *The Young Pope*) z 2016 r. oraz *Nowy papież* (oryg. *The New Pope*) z 2020 r. są artystyczną, przez niektórych określaną jako kontrowersyjna, wizją Kościoła katolickiego, w której język przeplata się z symbolami, a tradycja z nowoczesnością. Papieskie wizje Sorrentina różnią się radykalnie od innych współczesnych reżyserów. Nie wystarczy bowiem ubrać aktorów w papieskie i kardynalskie kostiumy, jak choćby uczynił to Fernando Meirelles w filmie *Dwóch papieży* (oryg. *The Two Popes*) z 2019 roku. Tworzenie obrazów o Kościele, jak to pokazuje Sorrentino, wymaga choć trochę metafizycznego myślenia o Bogu.

³¹ [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 6, s. 48.

³² Por. tamże, s. 48-50.

Po papieskim nabożeństwie z nadzwyczajnym błogosławieństwem *Urbi et orbi*, które miało miejsce 27 marca 2020 r. na Watykanie, w czasie trzeciego odcinka programu EPCC Alive, udostępnionego na kanale YouTube 31 marca 2020 r., Sorrentino wyznał, że Watykan nie potrzebuje już jego pomocy i podpowiedzi, ponieważ papież umie tworzyć dużo potężniejsze obrazy niż te, które reżyser wymyślał na potrzeby swoich filmów i seriali. Wielu wyrażało przekonanie, że obrazy Sorrentina są fikcją, filmową imaginacją, mało prawdopodobną w rzeczywistości, tymczasem czas pandemii koronawirusa w Watykanie okazał się bardziej zaskakujący. Paolo Sorrentino stwierdził nawet: „Obraz jest potężny, jeśli jest przemyślany, może mieć wielki wpływ i być przede wszystkim wielką pomocą dla osób. W rzeczywistości to, co wydarzyło się w Rzymie, jest rodzajem zastrzyku zaufania dla tych, którzy wykonują moją pracę, którzy często czują się bezużyteczni: siła obrazu może coś zmienić”³³.

5. Siedem znaków Franciszka

Teatralność gestów Franciszka stała się sposobnością do odkrycia na nowo mocy obrazu i symboliki chrześcijańskiej. Franciszek po raz pierwszy o koronawirusie powiedział w czasie modlitwy *Anioł Pański* z licznym udziałem wiernych na placu św. Piotra 26 stycznia 2020 roku³⁴. Próbę teologicznej interpretacji znaków teatru pedagogicznego Franciszka podjął Antonio Spadaro³⁵, opisując siedem obrazów, których użył papież w celu przedstawienia „planu wskrzeszenia” po pandemii COVID-19 – pierwszej pandemii ery cyfrowej. Autor tekstu zauważa, że ciemności pandemii paradoksalnie pozwalają odnaleźć odwagę wyobraźni. Za amerykańską poetką Emily E. Dickinson (1830-1886) stwierdził, że potrzebna jest dzisiaj wizja „możliwości”, „tego, co możliwe”, aby na nowo „zadomowić się w tym, co możliwe” (wł. *abitare nella possibilità*, ang. *dwelling in possibility*). Ma to związek z tekstem Apokalipsy, opisującym dzieło Zasiadającego na tronie, który „czyni wszystko nowe” (por. Ap 21,5)³⁶. Jeśli wirus jest natarczywym wrogiem naszych ciał, który zmienia także nasze patrzenie na świat i drugiego człowieka, należy zatem nabyć „koniecznej od-

³³ P. Rodari, *Piazza San Pietro meglio di un film di Sorrentino. Chi è il regista delle cerimonie papali senza popolo*, https://rep.repubblica.it/pwa/generale/2020/04/11/news/piazza_san_pietro_meglio_di_un_film_di_sorrentino_chi_e_il_regista_delle_cerimonie_papali_senza_popolo-253765058/ [31.05.2020, tłum. własne].

³⁴ Por. E. Romeo, *Vuoto a credere. La fede, la chiesa e il papa al tempo del coronavirus*, Milano 2020, s. 12-17.

³⁵ Zob. A. Spadaro, „Una nuova immaginazione del possibile”. *Sette immagini di Francesco per il post COVID-19*, „La Civiltà Cattolica” (2020) 4080, s. 567-580.

³⁶ Por. tamże, s. 567-568.

porności”, o której Franciszek wspominał na placu św. Piotra 27 marca 2020 r. w czasie nabożeństwa³⁷. Zdaniem Spadaro, na skutek pandemii można było zobaczyć świat, który został zablokowany jak *spinner*, obracający się na ekranie komputera w chwili spowolnienia działania lub blokady jakiegoś oprogramowania. Ów stan zawieszenia spowodował, że wielu ludzi miało poczucie końca, Apokalipsy, jednocześnie bez wyobrażenia sobie jakiegokolwiek przyszłości.

Spadaro opisuje siedem pełnych nadziei obrazów, zastosowanych w przemówieniach Franciszka, którymi były: łódź w czasie burzy, pochodnia, „podłoże”, wojna poetów, namaszczenie, okno oraz sama pandemia jako metafora. Pierwszym znakiem była łódź w czasie burzy, wspomniana przez papieża Bergoglio 27 marca 2020 r., symbolizująca przestrzeń, w której – nie bez lęku o siebie – widać twarze osób oddających życie za innych, towarzyszących tej podróży ludzkości wśród wód potopu: lekarzy, pielęgniarek, sprzętających, opiekunów, pracowników transportu, sił porządkowych i militarnych, kapłanów, zakonników i zakonnice, „ponieważ nikt nie zbawia się sam / nie ratuje się sam”³⁸. Barka jest tym samym symbolem braterstwa ludzkiego.

Drugim obrazem była pochodnia, która rozświetla ciemności pandemii. Franciszek wskazał na cztery rodzaje nocy, będących metaforą losu obywateli Europy: noc obywatela żyjącego obawami o niepewną przyszłość, noc sankcji międzynarodowych, noc egoizmu i rywalizacji między państwami oraz noc konfliktów zbrojnych³⁹. Nadzieją w tych ciemnościach jest światło Zmartwychwstałego Chrystusa.

Kolejnym obrazem było podłoże (wł. *sottosuolo*), będące echem powieści Fiodora Dostojewskiego *Notatki z podziemia* z 1864 r.⁴⁰, nazywanej „uwerturą” do jego wszystkich powieści. Pandemia to czas zejścia do podglebia – mówił o tym Franciszek w wywiadzie z Austin Ivereigh, opublikowanym w czasie koronawirusa. Zejście do podziemia oznacza przejście od społeczeństwa nieczułego do dostrzegającego odrzuconych, dotknięcia ich ciała⁴¹. Czwartym obrazem jest „wojna poetów”, o której Franciszek pisał do ruchów ludowych: „Jeśli walka z koronawirusem jest wojną, to wy jesteście prawdziwą niewidzialną armią, która walczy w najbardziej niebezpiecznych okopach. Armia, której jedyną bronią jest solidarność, nadzieja i poczucie wspólnoty, które odnawia się w tych dniach, kiedy nikt nie może uratować się sam”⁴². Poetą jest ten, kto w sposób

³⁷ Zob. Franciszek, *Ludzkość na wzburzonym morzu. Modlitwa na placu św. Piotra o ustanie pandemii* (27.03.2020), „L'Osservatore Romano” 41 (2020) 4, s. 4.

³⁸ Tamże, s. 5.

³⁹ Zob. A. Spadaro, *Una nuova immaginazione del possibile*, s. 569-572.

⁴⁰ Zob. F. Dostojewski, *Notatki z podziemia*. Gracj, London 1992.

⁴¹ A. Ivereigh, *Il Papa confinato. Intervista a Papa Francesco*, 8 aprile 2020, <https://www.laciviltacattolica.it/news/il-papa-confinato-intervista-a-papa-francesco/> [31.05.2020].

⁴² Franciszek, *Solidarność, nadzieja i poczucie wspólnoty*, s. 7.

kreatywny używa języka, tych samych słów, którymi operują inni, ale umie wyrazić nimi głębszy sens. Takiej nowej narracji potrzeba na czas pandemii. Piątym obrazem tego czasu w przesłaniu Franciszka jest namaszczenie, którego udzielali lekarze i inni pracownicy służby zdrowia, siły porządkowe i publiczne, wolontariusze, księża i osoby konsekrowane, aby nieść pokój, pokrzepienie i podnosić na duchu⁴³.

Na kolejny, szósty obraz pandemii, Franciszek wskazał w *Liście do kapłanów diecezji rzymskiej* z 30 maja 2020 r., napisanym z powodu niemożliwości odprawienia Mszy Krzyżma⁴⁴. Przywołane przez niego okno jest w tej optyce symbolem negatywnym, a zarazem synonimem odległości. Zamknięci w domach i mieszkaniach ludzie nie mogli kontaktować się inaczej, jak tylko przez okna. Nie można pozostać obojętnym na rzeczywistość biedy i wykluczenia, po prostu „patrzac na nią przez okno”, ale konieczne jest szukanie nowych dróg rozwiązań. Ostatnim, siódmym obrazem, jest – w opinii Spadaro – sama pandemia, która może pomóc dostrzec inne klęski tego rodzaju wśród współczesnych społeczeństw: pandemii głodu, wojny, dzieci bez edukacji, egoizmu etc.

Podsumowanie

Analiza siedemdziesięciu dni papieskiej aktywności w czasie pandemii koronawirusa od 9 marca do 18 maja 2020 r. pozwala wyraźnie stwierdzić, że symbole, znaki, słowa i gesty, używane przez Franciszka dla podniesienia na duchu znękaną chorobą ludzkość były przemyślane i zaplanowane, jak również miały określony cel. Jeśli zadaniem Kościoła, jak to wielokrotnie podkreśla Bergoglio, jest bycie „szpitalem polowym”⁴⁵, w którym leczy i uśmierza ból ran ludzkości, to w tej perspektywie należy odczytywać kolejne akty papieskiego teatru pedagogicznego z 2020 roku.

Po pierwsze, Franciszek kolejny raz zwrócił uwagę na rolę znaków i słów w przepowiadaniu i ewangelizacji Kościoła. Odbiorca łatwiej i szybciej przyswaja pewne treści, jeśli oddziałują one także na jego wyobraźnię i zmysły. Z papieskich celebracji wielu zapamięta z pewnością pusty plac św. Piotra w strugach deszczu, z samotnie idącym papieżem, lub przejmujące modlitwy przez krucyfiksem z *San Marcello*. Znaczące jest jednak i to, że transmisje papieskich codziennych Mszy św. zostały zakończone 18 maja 2020 r., ponieważ wiary – mimo tych różnych znaków i symboli – nie można przeżywać jedy-

⁴³ Zob. Franciszek, *Un plan para resucitar. Una meditación*, „Vida Nueva” (2020) 3174, s. 6-11.

⁴⁴ Zob. Franciszek, *Profeti di un nuovo futuro. Ai preti do Roma il Papa chiede di lasciarsi sorprendere dalla grazia del Risorto e dalla forza umile e fedele del popolo*, „L'Osservatore Romano”, 31 maggio 2020, nr 123, s. 8.

⁴⁵ Por. A. Spadaro, *Intervista a Papa Francesco*, „La Civiltà Cattolica” (2013) 3918, s. 449-477.

nie wirtualnie, potrzebne jest spotkanie ze Słowem w czasie realnej liturgii⁴⁶. Obrazy papieskiego *theatrum* powinny więc skłonić do refleksji, jakie znaki i symbole czasu pandemii zapamiętają wierni Kościoła katolickiego nad Wisłą.

Po drugie, Franciszek pokazał, że trudny, dramatyczny czas pandemii, mógł zostać wykorzystany do budowania między ludźmi nadziei. Zainteresowanie współczesnych ludzi wewnętrznym, zakulisowym życiem Kościoła katolickiego, wyrażające się w mnogości filmów w tej tematyce, a także chętnym odbiorom ich przez widzów, wskazują, że Kościół jest jednym z ważnych elementów mozaiki współczesności. Franciszek pokazał, że nie najwybitniejsi reżyserzy potrafią wymyślać przyciągające historie, ale to właśnie Kościół ma moc kreowania rzeczywistości w taki sposób, że ludzie chętnie to oglądają i tego słuchają. Ma taką moc, bo jest w nim prawda i nadzieja, dlatego obrazy Ewangelii są mocniejsze od najbardziej wymyślnych kreacji reżyserskich. Ewangelia Chrystusa nigdy się nie przeżyje ani zdevaluuje.

Po trzecie, działalność Franciszka w czasie pandemii była potwierdzeniem, że droga towarzyszenia i rozeznawania, którą konsekwentnie realizuje od początku swojego pontyfikatu, jest słusznym i skutecznym sposobem dotarcia do wiernych. Chęć bycia blisko człowieka, dostrzeżenie jego ran i słabości, niemnożenie pobożnych słów, a dawanie ewangelicznych rozwiązań, okazują niezawodność doktryny społecznej Kościoła katolickiego. Nawet wśród ludzi zamkniętych w domach, za pomocą współczesnych środków duchowni mogli być blisko swoich wiernych⁴⁷.

Można powiedzieć, że papież Bergoglio poszedł dalej niż Paolo Sorrentino, zastosował bowiem w liturgii i nabożeństwach w czasie pandemii logikę Ewangelii, interpretowanej przez jezuitów, w świetle której mniej znaczy więcej, a za pomocą małych środków można osiągać wielkie cele. Wrócił w ten sposób do tradycji jezuickich teatrów pedagogicznych, które miały zadanie kształtowania wartości i postaw przez słowa i obrazy. Jeśli w świecie mamy dziś do czynienia ze zmianą epoki, dokonują się bowiem przemiany nie linearne, a epokowe, co podkreślał Franciszek w przemówieniu do Kurii Rzymskiej w 2019 r.⁴⁸, to pewnym symbolem tej zmiany może być pusty plac św. Piotra, który paradok-

⁴⁶ Mówił o tym papież Franciszek w czasie homilii w Domu św. Marty 17 kwietnia 2020 r.: „Kościół, sakramenty, Boży lud są bowiem czymś konkretnym. To prawda, że w obecnym czasie musimy tak żyć, ale po to, by wyjść z tunelu, nie pozostawać tam. To jest właśnie zażyłość apostołów, nie gnostyczna, nie wirtualna, nie samolubna, ale zażyłość konkretna, w ludzie”. Cyt. za: G. Dobroczyński, *Ecclesia czy E-cclesia?*, Warszawa 2020, s. 8.

⁴⁷ Por. T. Drożyński, *Oblicza wiary w czasie pandemii COVID-19. Koronawirusowy akrostych*, Tarnów 2020, s. 81-87.

⁴⁸ Zob. Franciszek, *Przemówienie do kardynałów z okazji zbliżających się świąt Bożego Narodzenia (21.12.2019)*, <https://ekai.pl/dokumenty/przemowienie-papieza-franciszka-do-kardynalow-z-okazji-zblizajacych-sie-swiat-bozego-narodzenia-21-grudnia-2019/> [31.05.2020].

salnie widziało najwięcej ludzi w historii w czasie samotnej modlitwy papieża 27 marca 2020 roku. Znaki i obrazy papieskiego teatru pedagogicznego będą zapewne w przyszłości przedmiotem dalszych analiz, nie tylko przez specjalistów od homiletyki i katechetyki, ale również wśród historyków i badaczy dziejów teatru jezuickiego.

Bibliografia

- [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 4, s. 45-50.
- [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 5, s. 46-50.
- [anonimowo], *Działalność Stolicy Apostolskiej*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 6, s. 48-50.
- [anonimowo], *In una piccola foglia il dolore e le speranze dell'umiltà*, „L'Osservatore Romano” 6-7 aprile 2020, nr 79, s. 10.
- Colonna C., *Papież Dyktator. Skrywana historia pontyfikatu papieża Franciszka*, Fundacja pro Maria et Veritate, Warszawa 2018.
- Dicastero per la Comunicazione della Santa Sede (a cura di), *Forti nella tribolazione. La comunione della Chiesa sostegno nel tempo della prova*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2020.
- Dobroczyński G., *Ecclesia czy E-cclesia?*, Wydawnictwo RHETOS, Warszawa 2020.
- Dostojewski F., *Notatki z podziemia. Gracz*, tłum. I. Karski, Puls Publications, London 1992.
- Drożyński T., *Oblicza wiary w czasie pandemii COVID-19. Koronawirusowy akrostych*, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2020.
- Franciszek, *Drzwi pozostają otwarte. Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Świętego Miłosierdzia* (20.11.2016), „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) (2016) 12, s. 24-25.
- Franciszek, *Ludzkość na wzburzonym morzu. Modlitwa na placu św. Piotra o ustanie pandemii* (27.03.2020), „L'Osservatore Romano” 41 (2020) 4, s. 4-6.
- Franciszek, *Solidarność, nadzieja i poczucie wspólnoty. List do ruchów ludowych* (12.04.2020), „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 5, s. 7-8.
- Franciszek, *Profeti di un nuovo futuro. Ai preti do Roma il Papa chiede di lasciarsi sorprendere dalla grazia del Risorto e dalla forza umile e fedele del popolo* (31.05.2020), „L'Osservatore Romano”, 31 maggio 2020, nr 123, s. 8.
- Franciszek, *Un plan para resucitar. Una meditación*, „Vida Nueva” (2020) 3174, s. 6-11.
- In tempo di COVID-19. Decreto della Congregazione per il culto divino e la disciplina dei sacramenti*, „L'Osservatore Romano” 26 marzo 2020, nr 69, s. 7.
- Ivereigh A., *Il Papa confinato. Intervista a Papa Francesco*, 8 aprile 2020, <https://www.laciviltacattolica.it/news/il-papa-confinato-intervista-a-papa-francesco/> [31.05.2020].
- Ks. Guido Marini, *Sluga liturgii*, B. K. Krzych [oprac.], Instytut Summorum Pontificum, Ząbki 2010.
- Kućko W., *Papież, który zaskoczył Sorrentino*, <http://wiesz.com.pl/2020/04/20/papiez-ktory-zaskoczył-sorrentino/> [31.05.2020].
- Magister S., *Su il sipario. Va in scena il teatro del Papa*, <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1351276.html> [25.08.2020].
- Maliszewski K., *Rola i miejsce jezuitów w kulturze staropolskiej. Próba zarysu problematyki*, [w:] W. Kućko [red.], *„My z niego wszyscy”. Historyczne i religijne dziedzictwo św. Stanisława Kostki*, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 2019, s. 161-182.

- Mattei G., *Piazza San Pietro non è mai stata così piena*, „L'Osservatore Romano” 29 marzo 2020, nr 72, s. 10.
- Oberholzer S. J. (red.), *Diego Laínez (1512-1565) and His generalate. Jesuit with Jewish Roots, Close Confidant of Ignatius of Loyola, Preeminent Theologian of the Council of Trent*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Rome 2015.
- Okoń J., *Na scenach jezuickich w dawnej Polsce (rodzimość i europejskość)*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2006.
- Piliszewska A., *Teatr szkolny na ziemiach polskich. O dydaktycznym i umoralniającym charakterze sztuk jezuickich słów kilka*, „Pedagogika Katolicka” (2016) 1, s. 118-127.
- Poplatek J., *Studia z dziejów jezuickiego teatru w Polsce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1957.
- Rodari P., *La Pasqua virtuale. Da Roma alla Mecca a Gerusalemme il virus cambia le nostre preghiere*, „La Repubblica”, 11 aprile 2020, nr 87, s. 22-23.
- Rodari P., *Piazza San Pietro meglio di un film di Sorrentino. Chi è il regista delle cerimonie papali senza popolo*, https://rep.repubblica.it/pwa/generale/2020/04/11/news/piazza_san_pietro_meglio_di_un_film_di_sorrentino_chi_e_il_regista_delle_cerimonie_papali_senza_popolo-253765058/ [31.05.2020].
- Romeo E., *Vuoto a credere. La fede, la chiesa e il papa al tempo del coronavirus*, Ancora Editrice, Milano 2020.
- Sławiński S., *Preferencyjna miłość do ubogich w przepowiadaniu Kościoła*, „Analecta Cracoviensia” 49 (2017), s. 163-174.
- Spadaro A., *Intervista a Papa Francesco*, „La Civiltà Cattolica” (2013) 3918, s. 449-477.
- Spadaro A., *„Una nuova immaginazione del possibile”. Sette immagini di Francesco per il post COVID-19*, „La Civiltà Cattolica” (2020) 4080, s. 567-580.
- Sprutta J., *Sceniczna działalność jezuitów jako fenomen upowszechniania teatru*, „Studia Bobolanum” 28 (2017) 2, s. 61-78.
- Tornielli A., *W strugach lez płynących z nieba*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 41 (2020) 4, s. 6.
- Valli A. M., *Boże niespodzianki. Dni rewolucji papieża Franciszka*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2013.

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób, za pomocą sugestywnych słów, znaków i obrazów, Franciszek realizował nabożeństwa i liturgie watykańskie w czasie pandemii koronawirusa od marca do maja 2020 roku. Analiza dotyczy kolejnych aktów papieskiego „dramatu liturgicznego”: od dni poprzedzających pielgrzymkę 15 marca 2020 r. do kościoła *San Marcello* w Rzymie aż po ostatnią transmitowaną Mszę św. 18 maja 2020 r. przy relikwiach św. Jana Pawła II. W związku z tym na początku zaprezentowane są założenia jezuickiego teatru pedagogicznego, które pomogły papieżowi Bergoglio oraz jego współpracownikom w zaplanowaniu i zrealizowaniu bogatej katechezy liturgicznej i moralnej dla całego świata przy pomocy skromnych środków. W dalszej części przywołane są i opisane kolejne akty papieskiego *theatrum*, opisane w trzech grupach: idea i przesłanie transmisji Mszy św. i modlitw; znaki Paschy, obchodzonej w szczególnej scenerii w Watykanie oraz gesty miłosierdzia chrześcijańskiego, wykonane przez papieża wobec cierpiących w czasie pandemii. W ostatnich latach papieżstwo jest przedmiotem zainteresowania wielu reżyserów. Jeden z nich, włoski reżyser Paolo

Sorrentino, autor popularnych serii o wyimaginowanej historii papieżstwa przyszłości, poruszony scenami z placu św. Piotra w czasie pandemii ocenił, że Watykan nie potrzebuje już jego pomocy, bo kreuje dużo potężniejsze obrazy niż te z jego filmów. W ostatniej części artykułu przywołane są badania włoskiego teologa Antonio Spadaro, który na łamach czasopisma *La Civiltà Cattolica* dokonał analizy siedmiu papieskich obrazów czasu pandemii.

Słowa kluczowe: COVID-19, Franciszek, koronawirus, pandemia, Sorrentino, teatr jezuicki

Summary

The Pope who surprised Sorrentino: Words and images of Francis' pedagogical theatre during the COVID-19 pandemic

This article aims to show how Francis carried out Vatican services and liturgies during the COVID-19 pandemic from March to May 2020 using suggestive words, signs, and images. The analysis concerns subsequent acts of the papal "liturgical drama": from the days preceding the pilgrimage of 15 March 2020 to the Church of San Marcello in Rome until the last Mass online on 18 May 2020 at the relics of St John Paul II. Therefore, at the start, the assumptions of the Jesuit pedagogical theatre are presented, which helped Pope Bergoglio and his associates to plan and implement a rich liturgical and moral catechesis for the whole world with modest means. Further on, the subsequent acts of the papal *theatrum* are cited in three groups: the idea and message of the Holy Mass transmissions and prayers; the signs of Easter, celebrated in a special setting in the Vatican, and the gestures of Christian mercy made by the Pope towards those suffering during the pandemic. In recent years, the papacy has attracted the attention of many directors. One of them, the Italian director Paolo Sorrentino, creator of a popular series about the imaginary history of the papacy of the future, was moved by scenes from St Peter during the pandemic and judged that the Vatican no longer needs his help because it has created much more powerful images than those from his films. The last part of the article cites the research of the Italian theologian Antonio Spadaro, who analysed seven papal images of the time of the pandemic in the *La Civiltà Cattolica* journal.

Keywords: COVID-19, Francis, coronavirus, pandemic, Sorrentino, Jesuit's theatre